

АРХЕА

БЮЛЕТЕН

СОБСТВЕНОСТТА ВЪРХУ КУЛТУРНИ ЦЕННОСТИ СЛЕД 1989 г.

Настоящият анализ е разработен, като продължение на нашия "Правен анализ относно конституционностъобразността на чл. 140 от Проекта на Закон за културното наследство" и "Собствеността върху културни ценности в българската законодателна традиция до 1944 г.", той цели да изясни, че съществува част от мотивите на вносителите (цитирани по-долу) към Проекта на Закон за културното наследство (ПЗКН) привеждат несъстоятелни аргументи в подкрепа на въвеждането на изключителна държавна собственост върху археологическите обекти и национализирането на археологическите ценности.

"Чрез незначитане на последиците от изтеклата придобивна давност за движими археологически културни ценности – национално богатство по § 5, ал. 2 ПЗР, владени от физически и юридически лица до влизане в сила на този закон, държавата изпълнява публично-правното си задължение по чл. 23, изр. второ от Конституцията по опазване на националното си културно и историческо наследство. Водена от конституционно прогласеното си задължение да опазва българското национално културно богатство (арг. от чл. 80 от Конституцията от 1947 г., чл. 31 от Конституцията от 1971 г., чл. 23, изр. второ от Конституцията от 1991 г.), както и на законодателно ниво от Освобождението до 1 юни 1996г. държавата неизменно е препятствала с императивни законови норми придобиването на движими археологически културни ценности от други правни субекти чрез забраната за придобиване по давност на вещи – държавна собственост (арг. от чл. 86 ЗС в редакцията му до 1. юни 1996 г.). Извършената на 1 юни 1996г. реформа във вещно правното ни законодателство (изм. в ЗС, влизане в сила на ЗДС и ЗОС) освободи от забраната за придобиване по давност всички имоти и вещи - частна държавна собственост (арг.от чл.86 ЗС), като подчини на режима на публичната държавна собственост единствено паметниците на културата от световно и национално значение (арг. от чл.2, ал.2, т.3 от ЗДС). С отмяната на чл.2, ал.2 т.3 от Закона за държавната собственост на ДВ, бр. 124/30. октомври 1998 г. с безпрецедентен парламентарен акт, държавата лиши от специална правна закрила движимите и недвижими паметниците на културата от световно и национално значение и на практика ги подчини на общия вещно правен режим на имотите и вещите – частна държавна собственост, с което допусна придобиването им по давност от ФЛ и ЮЛ - техни владетци."

В основата на тези твърдения стои неправилното разбиране на вносителите, че археологическите ценности винаги са били единствено държавна собственост, което е невярно и юридически необосновано.

Тази неистина усилено се разпространява и се използва, като основен аргумент за въвеждането на изключителна държавна собственост върху археологическите обекти (движими и недвижими), чрез текста на чл. 140, ал. 2 и произтичащите от него параграф 5, ал. 2 и ал. 3 и параграф 6, ал. 1 от ПЗКН, които както вече изяснихме са противоконституционни. (Виж "Правен анализ относно конституционностъобразността на чл. 140 от ПЗКН").

През годините на социализма (1944-1989) правната терминология в сферата на културното наследство бе оставена нарочно неточна и недобре юридически издържана. Основният правен термин "паметник на културата" от Закона за паметниците на културата и музеите (ЗПКМ) не бе точно дефиниран и остана такъв в продължение на десетилетия.

Това бе основната причина за тъй наречените "двойни стандарти". От една страна от гражданите бяха изземвани всички културни ценности, вкл. археологическите и дори семейните им реликви. Потърпевшите бяха принуждавани доброволно да ги даряват и предават на музеите и властите. От друга страна в средите на номенклатурата се формираха внушителни колекции от такива ценности, вкл. археологически.

Така или иначе този период от нашата история е вече отминал и никой не би си позволил да ползва за пример действащия тогава тоталитарен режим, тоталитарното законодателство и тоталитарната практика. Поради това тук няма да се спираме подробно на действащата тогава нормативна уредба в тази сфера. (Виж "Културно-исторически ценности /правни аспекти/") Дори тогава, обаче, "де юре" и "де факто", държавата не

беше изключителен собственик на всички културни ценности, включително и на археологическите такива.

След промените от 10.11.1989 г. на "кръглата маса" бяха решени основните параметри на прехода от тоталитаризъм към демокрация и от планова към пазарна икономика. Свикано бе Велико народно събрание и бе приета Конституцията на Република България от 1991 г.

С нея бе постановена рамката на новата обществено-политическа и икономическа система у нас. В основата на тази система залегнаха демократичността на политическия процес, пазарната икономика, частната собственост и нейната неприкосновеност, както и равнопоставеността на различните видове собственост и стопански инициативи.

Както вече изяснихме няма никакви конституционни ограничения върху собствеността на културни ценности, включително и върху археологическите такива. (Виж "Правен анализ относно конституционността на чл. 140 от ПЗКН").

Поради недопустими спекулации с термина "подземни богатства" използван в чл. 18, ал. 1 от Конституцията се налага накратко да изясним неговия обхват.

Както в международното право, така и в нашата Конституция, този термин визира "изключителното право на собственост на държавата върху природните богатства", т.е. в случая се касае за подземните природни богатства, а не за всичко, което се намира под земната повърхност, както биха искали някои "конституционни" тълкуватели.

Дори в страните където е постановена изключителна държавна собственост върху археологическите обекти за тяхната защита не се използва термина "подземни богатства" и съответствания му правен механизъм.

За по-голяма яснота нека видим какво е определението в съответния специален закон - Закона за подземните богатства (ЗПБ).

Ето извадка от текстовете на ЗПБ определящи термина "подземни богатства":

"Чл. 1. (1) Този закон урежда условията и реда за:

1. търсене, проучване и добив на подземните богатства на територията на Република България, в континенталния шелф и в изключителната икономическа зона в Черно море;

2. опазване на земните недра и рационално използване на подземните богатства на територията на Република България, в континенталния шелф и в изключителната икономическа зона в Черно море.

...

Чл. 2. Подземните богатства по смисъла на закона се групират във:

1. метални полезни изкопаеми;

2. неметални полезни изкопаеми индустриални минерали;

3. нефт и газ;

4. твърди горива;

5. строителни материали;

6. скално-облицовъчни материали;

7. скъпоценни и полускъпоценни камъни;

8. производствени технологични отпадъци от миннодобивната и минно-преработваща дейност, които не са собственост на физически или юридически лица."

...

§1. По смисъла на закона:

...

21. „подземни богатства“ са природни минерални и органични образувания в земните недра (земната кора), които е възможно да бъдат използвани в материалното производство, те могат да бъдат твърди, течни и газообразни; подземни богатства са и технологичните отпадъци, рудничните и технологичните води, получени при тяхното преобразуване, добив и преработка;"

Видно е, че приложното поле на този термин и на съответния правен механизъм обхваща само природните богатства, което означава, че последните освен подземни по местонахождение следва да са такива и по произход и местообразуване. Всички опити за спекулации в тази посока са обречени на неуспех, поради универсалността на тази материя.

Понеже силно се спекулира и с обхвата на приложното поле на термините "археологически обект" и "археологическо наследство" е наложително да изясним какво всъщност се визира с тези термини в международноправните актове по които Република България е страна.

Ето извадка от Европейската конвенция за опазване на археологическото наследство:

" Определение на понятието "археологическо наследство"

Член 1

1. Целта на тази (преработена) конвенция е да се опази археологическото наследство като източник за европейската колективна памет и като средство за исторически и научни изследвания.

2. За целта като елементи на археологическото наследство се смятат всички останки и предмети, както и други следи на човечеството от минали епохи.

- i. опазването и проучването на които подпомагат проследяването на историята на човечеството и неговата връзка с природната среда;
 - ii. за които основните източници на информация са разкопките или находките, както и останалите методи за изследване на човечеството и свързаната с него среда;
 - iii. които се намират на територията на страните участнички.
3. Археологическото наследство включва структури, постройки, групи сгради, разработени обекти, движими и други паметници, както и техния контекст, независимо от това, дали се намират на сушата или под вода."

Видно е, че освен възприетото в нашето право значение на термина "археологически обект" (археологически обекти са всички движими и недвижими материални следи от човешка дейност от миналите епохи, намиращи се в земните пластове, на тяхната повърхност, на сушата и във водните басейни), което по същество включва всички недвижими и движими материални следи от минали епохи, в Европейската конвенция са посочени допълнително три кумулативни условия, които стесняват приложното поле на този термин и способстват за неговото коректно юридическо прилагане. Прилаганото до сега в нашето право общо определение трябва да се допълни (по съдържание), че тези следи от минали епохи трябва да "подпомагат проследяването на историята на човечеството и неговата връзка с природната среда" и да са от такива епохи "за които основните източници на информация са разкопките или находките".

По този начин се стеснява значително приложното поле на термина "археологически обект" до онова, което следва да се опазва и съхранява, без да се възпрепятстват обществените отношения и съвременното развитие на обществото.

Освен това е важно да отбележим, че въпреки, че досега тази международноприета дефиниция не е намерила място в нашето законодателство, по силата на чл. 5, ал. 4 от Конституцията тя е част от вътрешното ни право и има предимство пред дефинициите на действащото законодателство, тъй като въпросната конвенция е ратифицирана, обнародвана и е влязла в сила за България.

Коректната дефиниция на термина "археологически обект" би трябвало да изглежда така: "Археологически обекти са всички движими и недвижими материални следи от човешка дейност от миналите епохи, намиращи се в земните пластове, на тяхната повърхност, на сушата и във водните басейни, които имат научна стойност и обществена значимост и свидетелстват за епохи за които основен или един от основните методи за научна информация са археологическите разкопки или археологическите находки".

За съжаление този съществен проблем доведе до изкривяване на разбирането за археологическите обекти у нас, а поради практическата неприложимост на предвидените норми анархията в сферата на археологията стана повсеместна.

Подобно бе положението и с основния правен термин от ЗПКМ - "паметник на културата", който остана неясен и неточно формулиран до 1995 г.

Поради липсата на съществени промени в ЗПКМ, през периода 1989-1995 г. у нас, имаше от една страна промяна се обществено-политическа и икономическа среда, а от друга непроменено законодателство в сферата на културното наследство, несъответстващо на новата Конституция и на новите политически, икономически и обществени реалности.

Така през този период наследеното законодателство бе непригодно и не можа да се прилага.

След разгорещен обществен дебат през 1995 г. бяха осъществени частични промени в ЗПКМ (ДВ бр.112/1995 г.).

Основните промени в ЗПКМ бяха в чл. 2, чл.7, чл. 11, чл. 12, чл.15, чл. 16, чл. 27, чл.28, чл.29 и чл.30, и изглеждаха така:

"Чл. 2 Паметниците на културата са общонародно достояние и се намират под закрила на държавата. Собствеността върху тях може да бъде държавна, общинска, на юридически и физически лица.

...

Чл.7. Музеите в Република България са научни и културно-просветни институти, които издирват, изучават, събират, придобиват, съхраняват, документират и популяризират паметници на културата и природни образци.

Музеите са национални, регионални и местни. Териториалният обхват на дейност и методическите функции на музеите се определят от Министерския съвет.

Музеите могат да бъдат държавни, общински, на физически и на юридически лица.

Държавните и общинските музеи са юридически лица на бюджетна издръжка. Държавата и общините им осигуряват необходимия за тяхната дейност сграден фонд.

Дейността на държавните и общинските музеи се определя с правилници и наредби на министъра на културата.

Музеите се създават и закриват: националните - с решение на Министерския съвет по предложение на министъра на културата или на други държавни органи съгласувано с него; общинските музеи и музеите на други юридически лица - с решение на ръководните им органи след съгласуване с министъра на културата. Към държавните и общинските музеи могат да се създават и закриват филиали по ред, определен от министъра на културата.

Частните музеи се създават, преобразуват и закриват по ред, определен от министъра на културата.

...

Чл.11. Юридически и физически лица могат да създават музеи, музейни сбирки и колекции от произведения на изкуството, предмети с научна и художествена стойност и природни образци.

Редът за създаване и закриване на музейни сбирки, устройството и дейността им се определят с наредба на министъра на културата.

Предмети, имащи качество на паметници на културата, собственост на юридически и физически лица, попадат под защитата на този закон след декларирането им по установен от министъра на културата ред.

Собствениците на предмети, движими паметници на културата, след тяхното декларирание могат да кандидатстват за помощ в дейността си по реда, определен за държавните и общинските музеи.

Изработването на копия на паметници на културата, документирането им чрез графични, фотографски, видео- и други подобни начини, както и разпространяването на техни изображения или използването им за рекламни или търговски цели се извършва със съгласието на собствениците им и по установен от министъра на културата ред.

...

Чл. 12 Статут на паметник на културата придобиват:

- а) обявените по реда на чл. 4, ал. 1 недвижими паметници на културата;
- б) инвентарните в музеите и музейните сбирки предмети.

...

Чл.15. Археологически разкопки, сондажи, подводни проучвания, геофизически и други изследвания на паметниците на културата на територията на Република България се извършват с разрешение на Археологическия институт с музей при Българската академия на науките съгласувано с Министерството на културата, а когато в тях участват чуждестранни институти или специалисти - с разрешение на Министерския съвет. Условието за провеждане на всякакъв вид изследвания по предходното изречение се определят с правилник, издаден от министъра на културата по предложение на Археологическия институт с музей към Българската академия на науките.

Ако при провеждане на изследванията по ал.1 се нанасят вреди или се създава опасност за целостта и състоянието на паметниците на културата, те могат да бъдат прекратени със заповед на министъра на културата или на оправомощени от него длъжностни лица.

Провеждането на изследвания от всякакъв вид по ал.1 задължително се съгласува със собственика на обекта или паметника.

Министерството на културата упражнява контрол върху състоянието, консервацията и реставрацията на движимите паметници на културата.

Деятелностите по консервация и реставрация на движимите паметници на културата се извършват само от специалисти, които са лицензирани от Министерството на културата.

Условието за извършването на консервационно-реставрационни работи по движимите паметници на културата се определят с наредба на министъра на културата.

Чл.16. Всички паметници на културата, открити при археологически разкопки, са собственост на държавата.

Министърът на културата определя мястото на съхраняването на паметниците на културата по ал.1.

Чл.17. Проучвания и разкопки за издирване паметници на културата могат да се извършват в имоти, собственост на обществена или кооперативна организация и граждани, и без да бъдат отчуждени имотите. За нанесените щети на собствениците се заплаща обезщетение от органа, извършил разкопките.

...

Чл.27. Промяна на собствеността на регистрирани по реда на чл.11 движими паметници на културата може да се извършва само с писмено уведомяване на музея, в който са регистрирани.

Чл.28. (Ал.1 обявена за противоконституционна - ДВ, бр.31 от 1996 г.) Покупка, продажба, замяна и дарение на извършва със съгласие на националния институт за паметниците на културата за паметници от световно и национално значение и на съответния общински съвет за останалите паметници.

Делба на движими и недвижими паметници на културата се допуска, ако са поделяеми и това не вреди за опазването им като паметници на културата, с разрешение на Министерството на културата.

Чл.29. Продажбата, замяната, дарението и завещанието на движими и недвижими паметници на културата и други културни ценности в полза на министерства, други ведомства, държавни и обществени организации се извършва без заплащане на държавни такси. Когато се подаряват движими или недвижими паметници на културата и други културни ценности, получени в наследство, наследниците-дарители се освобождават от данък върху наследство за тях, а ако данъкът е платен, той се връща. Средствата, отпуснати или дарени от частни лица или организации за извършване на изследвания, консервационни дейности, опазване и охрана на паметници на културата, се приспадат от облагаемия доход. Същото се отнася и за средствата, употребени за закупуване на паметници на културата, за декларирани лични колекции или музейни фондове.

Граждани, които са направили дарения или завещания на паметници на културата или на други културни ценности, могат да се предлагат за морални и материални награди.

Чл.30. (Обявен за противоконституционен - ДВ, бр.31 от 1996 г.). Недвижими паметници на културата, собственост на физически или юридически лица, ако имат голяма стойност като исторически паметници или голямо значение за националното културно развитие, могат да бъдат отчуждавани. Отчуждаването става по предложение на министъра на културата по установения ред за отчуждаване на имоти за държавни и обществени нужди."

С тези промени в ЗПКМ бе регламентирана частната собственост върху културни ценности и паметници на културата. Бяха предвидени възможности за създаване на частни колекции и музейни сбирки, и се даде възможност за създаване на частни музеи. Последната законова възможност не можа изобщо да проработи, тъй като после не бяха приети необходимите подзаконовни актове, които да регламентират частната музейна дейност.

Също така, едва сега, бе точно дефиниран термина "паметник на културата", като юридически статут, който придобиват само онези културни ценности, които са с висока научна и/или културна стойност и обществена значимост по съответния законов ред (за движими - с инвентарирането им в музейните фондове; за недвижимите чрез декларирание, регистриране и обнародване в ДВ).

Важно е да отбележим, че не се наблюдава никаква национализация на културни ценности (вкл. археологически). ЗПКМ не дели културните ценности и паметниците на културата на археологически и неархеологически и не налага такова разделение по отношение на собствеността. Битуващото разбиране у някои археолози, че археологическите ценности и археологическите паметници на културата са изключително държавна собственост е невярно и юридически необосновано, както от страна на конституционните така и от

страна на действащите законови разпоредби !

Чрез разпоредбите на чл. 15 от ЗПКМ се предвижда съответен ред за осъществяване на археологически разкопки, а чрез чл. 16, ал. 1 се постановява, че всички паметници на културата открити при такива разкопки са собственост на държавата.

Текста на чл. 16, ал. 1 е заварен (отпреди 1989 г.) и не обхваща всички случаи на намиране и откриване на археологически ценности, както и не регламентира собствеността върху всички новооткрити и вече открити такива. ЗПКМ не урежда и пазара на културни ценности включително и на археологическите.

Също така е важно да отбележим, че съгласно чл. 12 (ДВ бр.112/1995 г.) новооткритите археологически културни ценности не са паметници на културата, докато не придобият юридически статут "паметник на културата" по съответния законов ред. Това обезсмисля текста на чл. 16, ал.1 и позволява безнаказано да се отклоняват археологически ценности дори от официални разкопки, без за това да се носи адекватната отговорност, както би било, ако последните бяха паметници на културата.

Този съществен пропуск лиши от юридическа защита неоткритите и новооткритите археологически ценности, и наред с другите нерегламентирани моменти и съществени пропуски, относно собствеността (напр. при откриване в терени частна собственост) и относно пазара на културни ценности и паметници на културата (нерегламентирането му не го прави противозаконен), доведе до масово неприлагане на ЗПКМ относно археологическите ценности.

С решение N: 5/21.03.1996 г. Конституционният съд обяви за противоконституционни разпоредбите на чл. 28, ал. 1 и чл. 30 от Закона за паметниците на културата и музеите, с които текстове бе ограничено правото на разпореждане на собствениците и правото на собственост върху паметници на културата.

Важно е да отбележим, че Конституционният съд в своето решение не прави никаква разлика относно собствеността върху археологическите и неархеологическите паметници на културата от което следва, че няма никакви конституционни основания да се прави такава разлика. Опитът на някои "конституционни" тълкуватели да диференцират правото на собственост върху археологическото наследство и правото на собственост върху неархеологическото наследство не се базират нито на Конституцията, нито на практиката на Конституционния съд.

Понеже освен с изложеното до тук се спекулира и с някои текстове (най-вече чл. 91) от Закона за собствеността (ЗС) ето кратка извадка и от последния:

"Чл. 1.Този закон урежда собствеността, другите вещни права и тяхното придобиване, изгубване и защита, както и владението и вписванията.

Чл. 2 Собствеността принадлежи на държавата, на общините, на кооперациите и други юридически лица и на граждани. Всички видове собственост се ползват с еднакви възможности за развитие и закрила.

...

Чл. 6. Собствеността на държавата и на общините е публична и частна.

Чл. 7. Режимът на обектите на държавната и на общинската собственост се определя с отделни закони.

...

Чл. 28. Собственост на физически и юридически лица могат да бъдат всички вещи с изключение на тези, които съгласно Конституцията на Република България са изключителна държавна собственост или по силата на закона са публична държавна или общинска собственост.

Със закон може да се забрани притежаването от физически или юридически лица на имоти и вещи, свързани с дейности, за които е установен държавен монопол.

...

Чл. 30. Правото на собственост може да принадлежи на две или повече лица - държавата, общините и други юридически или физически лица.

Частите на съсобствениците се считат равни до доказване на противното.

Всеки съсобственик участвава в ползите и тежестите на общата вещь съизмерно с частта си.

...

Чл. 77. Правото на собственост се придобива чрез правна сделка, по давност или по други начини, определени в закона.

...

Чл. 79. Правото на собственост по давност върху недвижим имот се придобива с непрекъснато владение в продължение на 10 години.

Ако владението е добросъвестно, правото на собственост се придобива с непрекъснато владение в продължение на 5 години.

Чл. 80. Движима вещь се придобива по давност с непрекъснато владение в продължение на 5 години.

Който придобие владението на движима вещь чрез престъпление, не може да придобие собствеността ѝ по давност.

...

Чл. 85. Разпоредбите за придобиване право на собственост върху недвижим имот по давност вадат за придобиване по давност и на други вещни права върху такъв имот.

Чл. 86. (Изм., ДВ, бр. 31 от 1990 г.; доп., бр. 33 от 1996 г.) Не може да се придобие по давност вещь, която е публична държавна или общинска собственост.

...

Чл. 91. Заровените в земята, зазиданите или скрити по друг начин вещи, собственикът на които не може да бъде открит, стават собственост на държавата.

Лицето, което ги е намерило, има право на възнаграждение в размер на 25% от стойността."

Вижда се, че Законът за собствеността предвижда равнопоставеност на различните видове собственост и не допуска други ограничения на правото на собственост освен предвидените в Конституцията, Закона за Държавната собственост, Закона за общинската собственост, както и в случаите, когато върху определени вещи е установен държавен монопол.

Поради това, по силата на Конституцията и действащото законодателство, чрез закупуването на даден имот, придобият го става собственик на всичко намиращо се в него, което не е изключителна държавна собственост, не е държавна или общинска собственост по силата на съответните закони (Закона за държавната собственост и Закона за общинската собственост) и не е собственост на друго лице по силата на някакъв договор. Съответно "заровените в земята, зазиданите или скрити по друг начин вещи", открити в имоти собственост на физически или юридически лица, не попадат в рамките на тези ограничения и принадлежат на собствениците на съответните имоти.

Също така в текста на чл. 91 от Закона за собствеността изрично е посочено условието – "собственикът на които не може да бъде открит", поради това тази норма няма действие в случаите когато въпросните вещи са открити в терени частна собственост. В тези случаи собственикът на вещите е известен и това е собственикът на имота. Във всички останали случаи, когато такива вещи бъдат открити в държавни или общински имоти, и собственикът им не може да бъде открит, те следва да останат собственост на държавата, а откривателят им да получи полагащите му се 25 % от тяхната стойност.

Правилно потърпевшите предполагат, че откриването на археологически находки или съкровища в общински и държавни терени попадат в приложното поле на чл. 91 от ЗС, въпреки, че практиката е на откривателите да се дава символично възнаграждение по ЗПКМ. Има обаче достатъчно случаи в които откривателите са завели съдебни дела и са защитили законното си право да получат възнаграждение в размер на 25 % от стойността.

Също така от ЗС е видно, че правото на собственост се придобива чрез правна сделка, по давност или чрез други законови способности.

Вече можем да обосновем защо вносителите на ПЗКН спекулират с това, че преди отмяната на текста на чл. 2, ал. 2, т. 3 от Закона за държавната собственост "държавата неизменно е препятвала с императивни законови норми придобиването на движими археологически културни ценности от други правни субекти чрез забраната за придобиване по давност на вещи – държавна собственост".

Въпросният текст от ЗДС е следния:

"Чл. 2 (2) Публична държавна собственост са: ... 3. държавните имоти и вещи обявени по установения ред за паметници на културата от световно или национално значение;"

Приложното поле на този текст засяга само тези културни ценности, които са обявени по установения от закона ред за паметници на културата със съответното значение. Несъмнено след промяната в чл. 12 на ЗПКМ (ДВ бр. 112/1995 г.) съгласно нормата на същия неоткритите и неоткритите археологически обекти не са паметници на културата по смисъла на закона (тъй като не са придобили съответния юридически статут по предвидения в закона ред) и поради това остават извън приложното поле на коментирания текст.

Както вече изяснихме изцяло погрешно е разбирането, че всички археологически ценности са изключителна държавна собственост. Погрешно е и да се приема, че държавата е охранявала археологическото наследство с посочения текст от ЗДС.

Съгласно този текст публична държавна собственост са само онези паметници на културата от съответната категория на значимост, които са обявени по установения ред за такива. Това означава, че множество археологически ценности произхождащи от държавни имоти не са били публична собственост и са могли да бъдат придобивани от частни лица по давност още преди този текст да бъде отменен (през 1998 г.).

С промените в чл. 12 на ЗПКМ (ДВ бр. 55/2004 г. влезли в сила от 01.01.2005 г.) наистина се постановява, че археологическите обекти са паметници на културата по закон, но към този момент коментирания по-горе текст от ЗДС е бил вече отменен. Това означава че и след 2004 г. множество археологически ценности произхождащи от държавни имоти са могли да бъдат придобивани по давност, тъй като те не са били публична собственост.

В извадката по-долу даваме промените в ЗПКМ (ДВ бр. 55/2004, бр. 94/2005 и бр. 30/2006), които имат отношение към собствеността върху културните ценности и паметниците на културата:

"Чл. 3. Паметник на културата е всяко недвижимо и движимо автентично материално свидетелство за човешко присъствие и дейност и за процесите в природата, което има научна и/или културна стойност и притежава обществена значимост.

...

Чл. 7. Музеите в Република България са научни и културно-просветни институти, които издирват, изучават, събират, придобиват, съхраняват, документират и популяризират паметници на културата.

Музеи се създават при наличие на движими паметници на културата с доказан произход, позволяващи да се организира тяхното представяне пред публика във вид на музейна експозиция, сграден фонд, осигуряващ условия за опазването и публичното им представяне, и постоянен източник за финансиране дейността на музея.

Музеите са национални, регионални и местни. Териториалният обхват на дейност и методическите функции на музеите са определят от Министерския съвет.

Музеите могат да бъдат държавни, общински, на физически и на юридически лица.

Държавните и общинските музеи са юридически лица на бюджетна издръжка. Държавата и общините им осигуряват необходимия за тяхната дейност сграден фонд.

Деятелността на държавните и общинските музеи се определя с правилници и наредби на министъра на културата.

Музеите се създават и закриват: националните - с решение на Министерския съвет по предложение на министъра на културата или на други държавни органи съгласувано с него; общинските музеи и музеите на други юридически лица - с решение на ръководните им органи след съгласуване с министъра на културата. Към държавните и общинските музеи могат да се създават и закриват филиали по ред, определен от министъра на културата.

Частните музеи са културни организации по смисъла на Закона за закрила и развитие на културата, за създаването на които е необходимо разрешение на министъра на културата, издадено в тримесечен срок от постъпване на заявлението. Отказът за издаване на разрешение може да се обжалва по реда на Административнопроцесуалния кодекс.

...

Чл. 11. Юридически и физически лица могат да създават музейни сбирки и колекции от произведения на изкуството, предмети с научна и художествена стойност.

Редът за създаване и закриване на музейни сбирки, устройството и дейността им се определят с наредба на министъра на културата.

Движимите паметници на културата, собственост на юридически и физически лица, се декларират от собствениците и регистрират от най-близкия регионален музей или специализиран национален музей. При регистрацията въз основа на оценка, извършена от експертно-оценителната комисия на музея, се определя стойността на всеки деклариран движим паметник на културата и на паметниците на културата, представляващи национално богатство. Редът за извършване на оценката се определя с наредба на министъра на културата.

Собствениците на движими паметници на културата, регистрирани в музеите могат да кандидатстват за помощ в дейността си по реда, определен за държавните и общинските музеи.

Чл. 12. Недвижими паметници на културата са:

1. всички археологически обекти, градежи и паметни места и принадлежачата им декоративна и художествена украса на територията и в акваторията на Република България;

2. обявените по реда на чл. 4, ал. 1 и 2 и декларираните от Националния институт за паметниците на културата.

...

Чл. 15. Археологически разкопки, сондажи, подводни проучвания, геофизически и други изследвания на паметниците на културата на територията на Република България се извършват с разрешение на Археологическия институт с музей при Българската академия на науките съгласувано с Министерството на културата, а когато в тях участват чуждестранни институти или специалисти - с разрешение на Министерския съвет. Условията за провеждане на всякакъв вид изследвания по предходното изречение се определят с правилник, издаден от министъра на културата по предложение на Археологическия институт с музей към Българската академия на науките.

Ако при провеждане на изследванията по ал. 1 се нанасят вреди или се създава опасност за целостта и състоянието на паметниците на културата, те могат да бъдат прекратени със заповед на министъра на културата или на оправомощени от него длъжностни лица.

Провеждането на изследвания от всякакъв вид по ал. 1 задължително се съгласува със собственика на обекта или паметника.

Министерството на културата упражнява контрол върху състоянието, консервацията и реставрацията на движимите паметници на културата.

Дейностите по консервация и реставрация на движимите паметници на културата се извършват само от специалисти, които са лицензирани от Министерството на културата.

Условията за извършването на консервационно-реставрационни работи по движимите паметници на културата се определят с наредба на министъра на културата.

Чл. 16. Всички паметници на културата, открити при археологически разкопки, са собственост на държавата.

Министърът на културата определя мястото на съхраняването на паметниците на културата по ал. 1.

Чл. 17. Проучвания и разкопки за издирване паметници на културата могат да се извършват в имоти, собственост на физически и юридически лица, и без да бъдат отчуждени имотите. За нанесените щети на собствениците се заплаща обезщетение от органа, извършил разкопките. "

Вижда се, че промените в ЗПКМ основно целят да поправят отбелязания вече пропуск относно защитата на археологическите ценности, но това става за сметка на нова неяснота (подобна на тази отпреди 1995 г.) по отношение съдържанието на основния термин "паметник на културата" и съответстващия му юридически статут.

Отново е налице пропуск по отношение на защитата на движимите археологически ценности, тъй като текстът на чл. 12, т. 1 (ДВ бр.55/2004 г.) визира само недвижимите археологически ценности. Това означава, че движимите археологически ценности, които не са на територията на археологически обекти или не са в музейните фондове отново нямат статут на паметник на културата.

Относно собствеността върху културни ценности и паметници на културата не са въведени нови ограничения, което означава, че всичко казано по-горе остава валидно и към този момент, включително и възможностите за придобиване на археологически ценности по давност.

Твърдението на носителите, че "Водена от конституционно прогласеното си задължение да опазва българското национално културно богатство (арг. от чл. 80 от Конституцията от 1947 г., чл. 31 от Конституцията от 1971 г., чл. 23, изр. второ от Конституцията от 1991 г.), както и на законодателно ниво от Освобождението до 1 юни 1996г. държавата неизменно е прегягствала с императивни законови норми придобиването на движими археологически културни ценности от други правни субекти чрез забраната за придобиване по давност на вещи - държавна собственост" е невярно и юридически необосновано, както от гледна точка на българската законодателна традиция до 1944 г. (Виж "Собствеността върху културни ценности в българската законодателна традиция до 1944 г."), така и от гледна точка на Конституцията (Виж "Правен анализ относно

конституционностьта на чл. 140 от ПЗКН“), и на завареното законодателство с множеството му пропуски, въпреки направените в него промени след 1989 г.

Поставянето под общ знаменател на всички културни ценности, които имат признаци на археологически паметници, включително наследствените, разменените, придобитите чрез сделка и намерените от собствениците в техните имоти, наедно с тези за които се предполага, че произхождат от нерегламентирани разкопки или че са незаконно отклонени от официални разкопки е юридически необосновано и обществено неоправдано.

Държавата винаги е имала възможността да докаже кои археологически ценности са обект на престъпление по смисъла на съответните текстове от Наказателния кодекс и да конфискува последните. Това, че държавата не е изпълнявала добре тези си функции или че при изпълнението на тези функции е имало обективни проблеми от правно и друго естество, не би следвало да води до законодателни решения посредством обръщане на основни правни принципи (невиновност до доказване на противното и недопустимост на обратното действие).

Това, че държавата вече почти двадесет години не е реформирала системата на културното наследство и не е регламентирала собствеността и пазара на културните ценности, включително и на археологическите такива, съобразно Конституцията и международноправните актове по които РБ е страна, не може да бъде вменявано по никакъв начин във вина на нейните граждани и да води до ущърб на техните основни права.

Експертна група АНТРА
Асоциация АРХЕА

“Културно-исторически ценности /правни аспекти/”, “Правен анализ относно конституционностьта на чл. 140 от Проекта на Закон за културното наследство” и “Собствеността върху културни ценности в българската законодателна традиция до 1944 г.” можете да намерите на сайта ни:

<http://archaeology.zonebg.com/law.htm>

Там са поместени и нашата стратегия за културното наследство, нашият нов законопроект (работен вариант), международноправните актове по които Република България е страна, Конституцията на РБ и др. документи касаещи реформата в тази сфера.